

E.B. Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten. Vijf studies over koloniaal denken en doen van Nederlanders in de Indonesische Archipel, 1877-1942* (Dissertatie Leiden 1981; Utrecht: Hes Publishers, 1981, 224 blz., f 45,—, ISBN 906194 1237).

Op één na verschenen de vijf bijdragen die in dit Leidse proefschrift zijn gebundeld reeds eerder in druk. Dit geldt voor de studie over Brooshoofd, de bekende Indische journalist die aan de 'ethische politiek' haar naam gaf (verschenen in de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* van 1976), het artikel over de Stuw-groep (*Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1971), dat over de liberale autocraat, gouverneur-generaal Van Limburg Stirum (*Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 1980), en voor het hoofdstuk over de 'rode splinter': het blad *Kritiek en Opbouw* dat van 1938 tot 1942 te Bandung werd uitgegeven (*Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1976). Nieuw is de bijdrage waarmee het boek wordt afgesloten en die in tegenstelling tot de voorgaande studies een meer theoretisch karakter heeft: 'De ethische politiek, een vergruisd beeld'.

We hebben hier dus te maken met een 'dissertatie in artikelen'; een fenomeen dat tot dusver in de historische wereld minder ingang vond dan in bijvoorbeeld de juridische. Hoewel soms de indruk wordt gewekt, dat het aldus de promovendus gemakkelijker wordt gemaakt zijn doel te bereiken, kan men zich afvragen of veeleer niet het omgekeerde het geval is en of niet het schrijven van (vijf) afzonderlijke studies arbeidsintensiever is dan een proefschrift uit één stuk. Hoe het ook zij, de verschillende artikelen waaruit *Ethiek in fragmenten* bestaat, zijn elk voor zich van goede tot zeer goede kwaliteit, helder geschreven en consciëntieus geannoteerd. Vooral de studie over Brooshoofd en het al vaak geciteerde Stuw-artikel vind ik zeer geslaagd. Zondermeer vormt dit boek dan ook een waardevolle aanvulling van onze kennis van het Nederlandse koloniale verleden vóór en na de eeuwwisseling.

Natuurlijk is er hier en daar wel eens een passage die tot tegenspraak prikkelt. Zo vind ik het wat kras om een uiterst conventioneel briefje van de zes-jarige Brooshoofd (mogelijk door een kindermisje gedictieerd) tot uitgangspunt te maken van een karakterschets van de volwassen man. Ook zou ik graag hebben gezien dat in deze studie wat meer aandacht was besteed aan de vraag in hoever Brooshoofd's bekering tot het socialisme mede beïnvloed is door het optreden van Van Kol, die in 1896 een geruchtmakende brochure publiceerde over land en volk van Java; in de woorden van zijn biograaf Stokvis 'een meesterstukje van economische volksbeschrijving, waarin het Nederlandsche beheer over Java met de kracht van een waren stortvloed van gegevens scherp wordt veroordeeld'.

Een andere kritische kanttekening plaats ik bij het slothoofdstuk, dat over de ethische politiek, waarin wordt gepoogd de historiografische spraakverwarring rond dit diffuse begrip te inventariseren en een nieuwe definitie te geven. In die inventarisatie is de schrijfster uitstekend geslaagd. Haar overzicht van de wisselende inhoud die in de loop der tijd aan de term 'ethische politiek' werd gegeven, is erg verhelderend. Minder gelukkig lijken mij echter haar voorstellen voor een nieuwe definitie, op grond waarvan onder ethische politiek zou moeten worden verstaan: 'beleid gericht op het onder reëel Nederlands gezag brengen van de gehele Indonesische archipel en op de ontwikkeling van land en volk van dit gebied in de richting van zelfbestuur onder Nederlandse leiding en naar westers model' (201). Deze definitie zou daarom zo aantrekkelijk zijn, omdat ze de mogelijkheid geeft daaronder het gehele koloniale beleid na 1894 (tot 1942) te brengen.

Nu kan men tegen deze begripsomschrijving allereerst als bezwaar inbrengen dat ze zo ruim is dat ze nietszeggend dreigt te worden. Bovendien zie ik het voordeel niet in van zo'n gemeenschappelijke noemer waaronder het gehele koloniale beleid in die cruciale laatste

halve eeuw zou moeten worden gevangen. Dit lijkt mij ook daarom ongewenst, omdat aldus een continuïteit, een innerlijke samenhang, van dat beleid wordt gesuggereerd, waarvan het twijfelachtig is of ze inderdaad heeft bestaan. Dat er een belangrijke discontinuïteit was, wordt door mevrouw Locher-Scholten niet weersproken. Zo introduceert ze (203) een nieuw begrip: conservatieve ethische politiek, dat na \pm 1920 het beleid ging bepalen. In haar streven de continuïteit te beklemtonen, geeft ze echter aan dit laatste begrip een inhoud die ik op zijn minst aanvechtbaar acht, namelijk waar als einddoel van die politiek wordt genoemd 'hervorming in westers-Europese richting, zij het in geleidelijker tempo en meer op Indonesische wortels geënt' (204). Het is natuurlijk maar de vraag welke uitleg men aan die woorden 'geleidelijker tempo' geeft. Voor de conservatieve koloniale politici lag het tijdstip van algehele ontvoogding in elk geval wel heel ver in de toekomst. Ik herinner slechts aan het lot van de petitie-Soetardjo. Trouwens, in het artikel over de Stuw wordt terecht al opgemerkt dat deze oppositionele groep zich juist van anderen onderscheidde waar zij wél haar geloof in de tijdelijkheid van het Nederlandse bestuur beleed. Het wil mij dan ook voorkomen dat als consequentie van de door de schrijfster gegeven allesomvattende definitie van ethische politiek de conservatieven een onverdiende pluim op de hoed wordt gestoken! Ook het beginjaar 1894 voor de ethische politiek lijkt mij nogal arbitrair gekozen. Voor hetzelfde geld zou men 1870 hebben kunnen kiezen: ook toen was er sprake van expansie in de buitengewesten en van een eerste voorzichtige bemoeienis met de suikerindustrie ten gunste van de Javaanse bevolking.

Dit zijn echter maar opmerkingen in de marge die aan het gunstige oordeel over dit boek geen afbreuk kunnen doen. Mevrouw Locher-Scholten had niet de pretentie een dissertatie te schrijven die 'Indonesië-centrisch' zou zijn (om dit modieuze adjectief eens te gebruiken). In al haar artikelen staat, zoals de titel van haar boek ook tot uitdrukking brengt, de Europeaan, zijn denken en doen, centraal; niet de Indonesiër. Haar boek toont echter ook aan hoe voorzichtig men moet zijn met die etikettenplakkerij van 'Europa-centrisch' respectievelijk 'Indonesië-centrisch', een in de kring van sommige Indonesië-specialisten geliefkoosd tijdverdrijf. Haar proefschrift verdiept immers ontegenzeggelijk mede ons inzicht in de historische ontwikkeling van het huidige Indonesië en de daar thans bestaande machtsstructuren, al was het slechts door de parallel die zich soms laat trekken tussen de beleidsdoeleinden – en de oppositie daartegen! – van de tegenwoordige machthebbers en de vroegere kolonistoren.

C. Fasseur

E.N. van Kleffens, *Belevenissen, I, 1894-1940* (Alphen aan den Rijn: A.W.Sijthoff, 1980, 340 blz., f47,50, ISBN 9021826143).

Onder de zogenaamde ego-documenten vormt de autobiografie een categorie op zichzelf. De interpretatie die de auteur aan het 'auto' geeft, is bepalend voor het karakter van het geschrift. E.N. Van Kleffens stelt zich in dit opzicht bijzonder terughoudend op. Hem gaat het slechts om 'enige biografische aantekeningen' (25), het bijeenbrengen van een 'aantal biografische gegevens' (90). Wie hoopte in dit eerste deel van de autobiografie van de man, die bekendheid verwierf als Nederlands minister van buitenlandse zaken (1939-1946), als permanent vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties ten tijde van het Nederlands-Indonesisch conflict (1946-1949) en als ambassadeur te Washington (1946-1950), diepgaande en uitvoerige inlichtingen over de voorbereiding op dit prominente deel van de loopbaan aan te treffen, komt ten gevolge van een oppervlakkige uitvoerig-